

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ СУДИ ПЛЕНУМИНИНГ
Қ А Р О Р И**

20-сонли

2013 йил 11 декабрь

Тошкент шаҳри

**Тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ ишлар бўйича
суд амалиётининг айрим масалалари тўғрисида**

Тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ ишларни кўришда суд амалиётида келиб чиққан масалалар муносабати билан, «Судлар тўғрисида»ги Қонуннинг 17-моддасига асосан, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми

Қ А Р О Р Қ И Л А Д И:

1. Судларга тушунтирилсинки, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 53-моддасининг биринчи қисмига кўра, давлат истеъмолчиларнинг ҳуқуқи устунлигини, барча мулк шакллари тенг ҳуқуқлилигини ва баб-баравар ҳуқуқий муҳофаза этилишини ҳисобга олиб, иқтисодий фаолият, тадбиркорлик ва меҳнат қилиш эркинлигини кафолатлайди.

Мазкур конституциявий норма маъносидан келиб чиқиб, ҳар ким тадбиркорлик фаолияти ва қонун билан тақиқланмаган бошқа иқтисодий фаолиятда ўз қобилияти ва мулкидан эркин фойдаланиш ҳуқуқига эга.

2. Ўзбекистон Республикасининг «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонунининг 3-моддасига кўра, тадбиркорлик фаолияти (тадбиркорлик) – тадбиркорлик фаолияти субъектлари томонидан қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга ошириладиган, ўз таваккалчилиги ва ўз мулкий жавобгарлиги остида даромад (фойда) олишга қаратилган ташаббускорлик фаолиятидир.

Тадбиркорлик фаолияти субъектларига белгиланган тартибда давлат рўйхатидан ўтган ҳамда тадбиркорлик фаолияти-

ни амалга ошираётган юридик ва жисмоний шахслар (якка тартибдаги тадбиркор) киради («Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонуннинг 4-моддаси).

Якка тартибдаги тадбиркорлик деганда, қонунга кўра, жисмоний шахс томонидан мустақил равишда, юридик шахс ташкил этмаган ҳолда тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш тушунилади.

3. Судлар шуни назарда тутишлари лозимки, шахснинг у ёки бу фаолиятини тадбиркорлик деб топиш учун иккита ҳолат мавжуд бўлиши – даромад топишга қаратилган ҳаракатлар системали равишда содир этилиши ва бундай фаолият асосий, яъни касб фаолияти сифатида амалга оширилиши шарт.

Шундан келиб чиқиб, бир марталик фуқаролик-ҳуқуқий мазмундаги битимлар (масалан, уй-жой ёки кўчмас мулкни ижарага бериш, шахсий буюмларни сотиш, пудрат ёки топшириқ шартномасига кўра, онда-сонда турли майда ишларни ҳақ эвазига бажариш, ва ҳ.к) тузадиган шахсларни, ҳаттоки бундай битимлар бир неча марта амалга оширилган тақдирда ҳам, тадбиркорлар деб топиш ва бундай сифатда давлат рўйхатидан ўтишни талаб қилиш мумкин эмас. Мажбуриятларни меҳнат шартномаси (контракт) асосида бажариш ҳам тадбиркорлик фаолияти ҳисобланмайди.

Қонунчиликка мувофиқ касбий фаолият (хусусий амалиёт)-нинг айрим турлари ҳам тадбиркорлик сифатида қаралмайди. Чунончи, адвокатлар тадбиркор деб тан олинмайди.

Якка тартибдаги тадбиркорлар шуғулланиши мумкин бўлган фаолият турлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

4. Ўзбекистон Республикасининг «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонуннинг 8-моддасига мувофиқ тадбиркорлик фаолияти субъектлари қуйидагиларга ҳақли:

қонун ҳужжатларида тақиқланмаган ҳар қандай фаолиятни амалга оширишга;

мулк ҳуқуқи асосида ўзига тегишли бўлган мол-мулкка эгаллик қилишга, ундан фойдаланиш ва уни тасарруф этишга;

ўз фаолияти йўналишларини, товарлар етказиб берувчиларни ва ўз товарлари (ишлари, хизматлари) истеъмолчиларини мустақил равишда танлашга;

тадбиркорликдан чекланмаган миқдорда даромад (фойда) олишга, товарлар (ишлар, хизматлар) бозорида устун мавқени эгаллаб турган тадбиркорлик фаолияти субъектлари бундан мустасно;

ўз товарларини (ишлари, хизматларини), ишлаб чиқариш чиқиндиларини бозор конъюктурасидан келиб чиқиб, мустақил равишда белгиланадиган нархлар ва тарифлар бўйича ёки шартнома асосида реализация қилишга, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно;

барча ишлаб чиқариш харажатлари ўрни қопланиб, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўланганидан кейин қолган даромадни (фойдани) эркин тасарруф этишга, суд тартибидаги мажбурий ундирув ҳоллари бундан мустасно;

кредит олишга, бошқа юридик ва жисмоний шахсларнинг пул маблағлари ва бошқа мол-мулкни шартнома шартлари асосида жалб этишга, шу жумладан, биноларни, иншоотларни, ускуналарни ва бошқа мол-мулкни олишга ва (ёки) текин, ижарага (лизингга) олишга ҳамда уларни тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишга йўналтиришга.

Тадбиркорлик фаолияти субъектлари қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлиши мумкин.

5. Судларнинг эътибори шунга қаратилсинки, Ўзбекистон Республикасининг «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонунининг 3-бобида назарда тутилган кафолатларни бузишда айбдор бўлган шахслар, бундай ҳаракатлар хусусияти ва келиб чиққан оқибатларга боғлиқ равишда, маъмурий ёки жиноий жавобгарликка тортиладилар.

Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси (бундан буён матнда – МЖТК) 241¹-моддасида қонуний тадбиркорлик фаолиятига тўсқинлик қилиш учун маъмурий жавобгарлик белгиланган. Бунда қонуний тадбиркорлик фаолиятига тўсқинлик қилиш деганда, қуйидагилар тушунилади:

тадбиркорлик фаолияти субъектини давлат рўйхатидан ўтказишнинг қонун ҳужжатларида белгиланган тартибини бузиш;

тадбиркорлик фаолияти субъектини рўйхатдан ўтказишни ғайриқонуний рад этиш ёки рўйхатдан ўтказишдан бўйин товлаш;

муайян фаолиятни амалга ошириш учун махсус рухсатнома (лицензия) беришни ғайриқонуний рад этиш ёки уни беришдан бўйин товлаш;

хўжалик юритувчи субъектларнинг молия-хўжалик фаолиятини текшириш ва тафтиш қилишнинг белгиланган тартибини бузиш;

тадбиркорлик фаолияти субъектининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини чеклаш;

қонун ҳужжатларида назарда тутилмаган статистика ҳисоботини ва бошқа ҳужжатларни талаб қилиб олиш ёхуд назарда тутилган ҳисоботни тақдим этишнинг белгиланган муддатларига ҳилоф равишда талаб қилиб олиш;

тадбиркорлик фаолияти субъектининг мустақиллигини бошқача тарзда чеклаш ёки унинг фаолиятига бошқача тарзда ғайриқонуний аралашиш.

Тадбиркорлик фаолиятига тўсқинлик қилган мансабдор шахсларнинг қонуний тадбиркорлик фаолияти субъектининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказилишига сабаб бўлган ҳаракатлари, иш ҳолатлари ва келиб чиққан оқибатлардан келиб чиқиб, мансаб ваколатини суистеъмол қилиш ёки мансабга совуққонлик билан қараш, ғараз ниятлар аниқланганда эса, тамагирлик йўли билан пора олиш сифатида квалификация қилиниши лозим.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятига қонунга ҳилоф равишда аралашишга (хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини қасддан текшириш ташаббуси билан чиқиш ва (ёки) текширишлар ўтказиш, ушбу субъектларнинг фаолиятини ва (ёки) банклардаги ҳисобварақлари бўйича операцияларни тўхта-тиб туриш, қонун ҳужжатларида назарда тутилмаган ҳолларда хўжалик юритувчи субъектларнинг ҳисобварақларида пул маблағлари бор-йўқлиги ҳақида ахборот талаб қилиб олиш) йўл қўйган мансабдор ёки бошқа шахслар маъмурий жавобгарликка (МЖТК 241²-моддаси), айнан шундай ҳаракатларни маъмурий жазо қўлланилгандан сўнг ёхуд қилмишда ЖК 206¹-моддасининг иккинчи ва учинчи қисмларида назарда тутилган белгилар мавжуд бўлган ҳолларда эса, жинойий жавобгарликка (ЖК 206¹-моддаси) тортиладилар.

6. Судлар қонуний асосларда амалга ошириладиган тадбиркорлик фаолиятини қонунга ҳилоф равишда, яъни Ўзбекистон Республикасининг «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонунида ва бошқа қонун ҳужжатларида белгиланган тадбиркорлик фаолияти асослари ва тартиби-

га риоя этмаган ҳолда даромад (фойда) олишга қаратилган ҳамда маъмурий ёки жиноий жавобгарликка сабаб бўладиган тадбиркорлик фаолияти юритишдан фарқлай олишлари лозим.

7. Қонунга хилоф равишдаги тадбиркорлик фаолияти, одатда, тадбиркорлик фаолиятини қўидаги кўринишларда:

рўйхатдан ўтмасдан;

махсус рухсатнома (лицензия) олмасдан;

лицензия олиш қоидаларини бузган ҳолда амалга оширишда ифодаланиши мумкин.

Рўйхатдан ўтмасдан қонунга хилоф равишда тадбиркорлик фаолиятини юритиш деганда, юридик шахслар давлат реестрида ва яққа тадбиркорлар давлат реестрида бундай юридик шахс тузилганлиги ёки жисмоний шахс томонидан яққа тартибдаги тадбиркор мақоми олинганлиги ҳақида ёзув мавжуд бўлмаган ёхуд юридик шахс ёки жисмоний шахснинг яққа тартибдаги тадбиркор сифатидаги фаолияти тугатилганлиги ҳақида ёзув мавжуд бўлган ҳолда тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш тушунилади.

Махсус рухсатнома (лицензия) олмасдан қонунга хилоф равишда тадбиркорлик фаолиятини юритиш деганда, Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 25 майдаги «Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида»ги Қонунига мувофиқ лицензияловчи органнинг махсус рухсатномаси олиниши талаб этиладиган тадбиркорлик фаолиятининг айрим турлари билан бундай рухсатномага эга бўлмаган ҳолда шуғулланиш тушунилади. Лицензия, унда кўрсатилган фаолият турини белгиланган муддат мобайнида амалга оширишга рухсат берадиган, шунингдек, мазкур фаолиятни амалга ошириш шароитларини белгилайдиган расмий ҳужжат ҳисобланади.

Лицензиялаш шартларини бузган ҳолда қонунга хилоф равишда тадбиркорлик фаолиятини юритиш деганда, жумладан, ишлаб чиқарилаётган ва реализация қилинаётган маҳсулотга қўйиладиган талабларга риоя этмаслик (масалан, маҳсулотнинг яроқлилиқ муддати ва ишлаб чиқарилган санасини кўрсатиш мажбурийлиги тўғрисидаги шартлар), лицензияланаётган фаолият турини амалга оширишга нисбатан қўйилган техник талабларга риоя қилмаслик (масалан, озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш учун зарур бўлган санитария-гигиена

шароитларининг мавжуд эмаслиги), фаолиятни лицензияда кўрсатилган ҳудуддан ташқарида амалга ошириш тушунилади.

8. Қонунга хилоф равишда тадбиркорлик фаолиятини юритиш учун жавобгарлик турини қонун бундай фаолият натижа-сида олинаётган назорат қилинмайдиган даромад (фойда) миқ-дори, шунингдек, шахснинг муқаддам айнан шундай ҳаракат-лар учун маъмурий жавобгарликка тортилганлиги билан боғ-лайди. Бунда даромад (фойда) деганда, қонунга хилоф равишда тадбиркорлик фаолиятини юритиш даврида маҳсулот (иш, хиз-мат)лар реализациясидан мазкур фаолиятни амалга ошириш билан боғлиқ харажатларни айирмаган ҳолда олинган пул ту-шуми тушунилиши лозим.

Рўйхатдан ўтишдан бўйин товлаган ҳолда анча миқдоргача (МЖТК 176-моддаси иккинчи қисми), шу жумладан, такроран анча миқдорда (МЖТК 176-моддаси учинчи қисми), савдо ёки воситачилик фаолиятини амалга ошириш учун ҳар доим маъ-мурий жавобгарлик келиб чиқади.

Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси (бундан буён матнда – ЖК) 188-моддасининг биринчи қисми бўйича жиноий жавобгарлик, башарти, рўйхатдан ўтишдан бўйин товлаб анча миқдорда савдо ёки воситачилик фаолиятини амалга ошириш учун маъмурий жавобгарликка тортилган шахс маъмурий жазо қўлланилганидан сўнг бир йил давомида (МЖТК 37-моддаси) шундай қилмишни яна анча миқдорда содир этган ҳолдагина келиб чиқади.

ЖК 188-моддаси иккинчи ва учинчи қисмларида назарда тутилган квалификация белгилари мавжуд бўлганда, шахс му-қаддам рўйхатдан ўтишдан бўйин товлаб, савдо ёки воситачи-лик фаолиятини амалга ошириш учун маъмурий жавобгарлик-ка тортилган ёки тортилмаганлигидан қатъи назар, жиноий жавобгарлик келиб чиқади.

9. Рухсатнома олинishi мажбурий бўлган ҳолларда (МЖТК 165, 176³-моддалари, ЖК 190-моддаси), шахснинг ҳаракатлари-да махсус рухсатнома (лицензия) олмасдан тадбиркорлик фао-лиятини амалга ошириш белгилари мавжудлиги тўғрисидаги масалани ҳал этишда, судлар, фаолиятнинг айрим турлари (улар-нинг рўйхати қонунда белгиланади) фақат махсус рухсатнома (лицензия) орқали амалга оширилиши мумкинлигидан келиб чиқишлари лозим.

Махсус рухсатнома (лицензия) олинishi лозим бўлган фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқи махсус рухсатнома (лицензия) олинган пайтдан ёки унда кўрсатилган муддатдан бошлаб вужудга келади ва унинг амал қилиш муддати тугагандан сўнг (агар рухсатнома (лицензия)да бошқа ҳолат назарда тутилмаган бўлса), шунингдек, рухсатнома (лицензия) тўхтатилган, муддатидан илгари тугатилган ёки бекор қилинган ҳолларда тугатилади.

«Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида»-ги Қонуннинг 4-моддасига кўра, лицензиялаш соҳасини давлат томонидан тартибга солиш Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ва лицензия берувчи органлар (вазирликлар, идоралар ва маҳаллий ҳокимият органлари) амалга оширадilar. Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялашни амалга оширувчи лицензия берувчи органлар рўйхати Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

10. Тадбиркорлик фаолиятининг махсус рухсатнома (лицензия) олмасдан амалга оширилиши, агар айбдор илгари (бир йил мобайнида) МЖТК 165 ёки 176³-моддаси билан маъмурий жавобгарликка тортилган бўлса, ЖК 190-моддаси биринчи қисми билан жавобгарликни келтириб чиқаради.

ЖК 190-моддасининг иккинчи қисмида назарда тутилган квалификация белгилари мавжуд бўлганда, шахс тадбиркорлик фаолиятини махсус рухсатнома (лицензия) олмасдан амалга оширганлиги учун илгари маъмурий жавобгарликка тортилган-тортилмаганлигидан қатъи назар, жиноий жавобгарлик келиб чиқади.

Судларнинг эътибори шунга қаратилсинки, қуйидаги ҳолларда қайд этилган ҳуқуқбузарлик аломатлари мавжуд бўлмайдилар, агар:

якка тартибдаги тадбиркор сифатида рўйхатдан ўтган шахс, фаолиятнинг муайян турини амалга ошириш учун махсус рухсатномага эга бўла туриб, қонунда тақиқланмаган ва у билан шуғулланиш учун махсус рухсатнома (лицензия) олинishi талаб қилинмайдиган тадбиркорлик фаолиятини амалга оширса;

тадбиркорлик фаолиятининг муайян тури билан махсус рухсатнома (лицензия)га асосан шуғулланаётган шахс лицензия талаблари ва шартларини бузса (бу ҳолат «Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида»ги Қонуннинг 22, 23-моддаларига мувофиқ, фақат лицензия амал қилинишини тўхтатишга ёки тугатишга сабаб бўлади).

11. Қонун мазмунига кўра, МЖТК 165, 176, 176³-моддалари, ЖК 188, 190-моддаларида назарда тутилган ҳуқуқбузарлик-

лар субъекти, нафақат якка тартибдаги тадбиркор мақомига эга бўлган шахс, балки тадбиркорлик фаолиятини якка тартибдаги тадбиркор сифатида рўйхатдан ўтмаган ҳолда амалга ошираётган шахс ҳам бўлиши мумкин.

Ташкилот томонидан (мулкчилик шаклидан қатъи назар) қонунга хилоф равишда тадбиркорлик фаолияти амалга оширилганда, жавобгарликка хизмат мавқеига кўра ташкилотга доимий, вақтинча ёки махсус ваколат бўйича раҳбарлик қилиш мажбурияти бевосита юклатилган шахс (масалан, юридик шахс ижроия органи раҳбари ёки юридик шахс номидан ишончномасиз ҳаракат қилиш ҳуқуқига эга бўлган бошқа шахс), шунингдек, амалда ташкилот раҳбарининг мажбурияти ёки вазифаларини бажараётган шахс тортилади.

12. Агар шахс (ташкилот раҳбари ёки ташкилотга доимий, вақтинча ёки махсус ваколат бўйича раҳбарлик қилиш мажбурияти юклатилган шахсдан ташқари) ўз фаолиятини рўйхатдан ўтказмасдан ёки махсус рухсатнома (лицензия) олмасдан амалга ошираётган ташкилот билан меҳнат муносабатларида бўлса, бундай шахс томонидан меҳнат шартномасидан келиб чиқаётган мажбуриятларнинг бажарилиши МЖТК 165, 176, 176³-моддалари ва ЖК 188, 190-моддаларида назарда тутилган ҳуқуқбузарлик таркибини ташкил этмайди.

13. Агар тадбиркорлик фаолиятини махсус рухсатнома (лицензия) олмасдан амалга ошираётган шахс, айти пайтда рўйхатдан ўтишдан ҳам бўйин товласа, унинг ҳаракатлари ЖК 188 ва 190-моддалари мажмуи билан квалификация қилиниши лозим.

Қонунга хилоф равишда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланганликда ва бундай фаолият натижасида олинган даромаддан солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловларни тўламаганликда айбдор деб топилган шахснинг ҳаракатлари ЖК 188 ёки 190-моддалари билан тўлиқ қамраб олинади ва ЖК 184-моддаси билан қўшимча равишда квалификация қилинишини талаб этмайди.

Шахс даромад олиш мақсади бўла туриб, ЖК бошқа моддаларида жавобгарлик назарда тутилган ноқонуний фаолият билан (масалан, ўқ отар қурооллар, ўқ-дорилар, портловчи моддалар, портловчи ускуналар, гиёҳванд воситалар ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда ўтказиш) шуғулланган ҳолларда, унинг қилмиши ЖК 188-моддаси билан қўшимча квалификация қилинишини талаб этмайди.

13.1. Тушунтирилсинки, тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ жиноятларни содир этган шахслар жиноят оқибатида етказилган зарарни ихтиёрий равишда қоплаган, айбига иқрорлик ва чин кўнгилдан пушаймонлик билдирган ҳолларда, дастлабки тергов органлари ва судлар, ЖК 65, 66, 70, 71-моддаларига асосан уларни тегишлича жиноий жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш масаласини муҳокама қилишлари шарт.

13.2. Судларнинг эътибори шунга қаратилсинки, ЖК 79-моддаси иккинчи қисмига мувофиқ ЖК 189, 190-моддалари билан судланган шахслардан судланганлик ҳолати муддатидан илгари ЖК 78-моддасида судланганлик ҳолати тугалланиши учун назарда тутилган умумий муддатларнинг камида тўртдан бир қисми ўтганда олиб ташланиши мумкин.

14. Судлар тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ барча ишларни кўришда, бундай ҳуқуқбузарликлар содир этилишига имкон берган сабаб ва шарт-шароитларни аниқлашлари ва уларга хусусий ажрим чиқариш йўли билан муносабат билдиришлари керак.

15. Қорақалпоғистон Республикаси жиноят ишлари бўйича Олий суди, жиноят ишлари бўйича вилоят ва уларга тенглаштирилган судлар қонунга ҳилоф равишда тадбиркорлик фаолиятига оид ишлар бўйича суд амалиётини вақти-вақти билан умумлаштиришлари ва йўл қўйилган қонун бузилишларини ўз вақтида бартараф этиш чораларини кўришлари лозим.

16. Мазкур қарор қабул қилиниши муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг:

«Тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ жиноят ва маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиётининг айрим масалалари ҳақида»ги 2002 йил 25 октябрдаги 26-сонли;

«Жиноий жазоларнинг либераллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Жиноят, Жиноят-процессуал кодекслари ҳамда Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш ҳақидаги Ўзбекистон Республикасининг Қонунини суд амалиётида қўллаш ҳақида»ги 2001 йил 2 ноябрдаги 25-сонли қарорлари ўз кучини йўқотган деб ҳисоблансин.

Олий суд раиси

Б. Мустафаев

**Пленум котиби в.б.,
Олий суд судьяси**

Ғ. Хидоят